

ПРОМИШЛЕНИТЕ ИЗЛОЖБИ НА ГРАД ВАРНА В ПЕРИОДА ПРЕДИ 1944 ГОДИНА

Даниела Попова

Въведение. Първата промишлена изложба на град Варна

Хиляди граждани и гости на курорта Варна присъстват на откриването на 24 юли 1932 г. на първата промишлена изложба във Варна, организирана по идея и иницирана от Лигата за курорта Варна. Тя се помещава в Търговското училище, където в двора му, сред зеленина и цветя, се отслужва молебен от епископ Андрей със съслужение на свещеници. На тържеството присъстват председателят на двореца, съветникът Груев, окръжният управител Г. Даскалов, кметът А. Брусев, председателят на търговската камара Б. Абаджиев, представителят на Министерството на просветата – главен секретар Донев и др.

Кметът Брусев открива с приветствена реч събитието: „От името на Варненското гражданство и общинската управа имам честа да Ви поздравя по случай откриването на първата в града ни индустриална изложба. Индустриалната изложба е плод на българския ум и честния български труд. С нея се слага за разрешение капиталният въпрос – ще бъде ли България земеделска страна или ще трябва да се обърне поглед и към индустрията.“ (1).

Председателят на Лигата за курорта Варна г-н Календжиев на свой ред се обръща към обществеността със своя реч. Той подчертава, че промишленият труд на българина в доосвободителната епоха се проявява в дребните производствени форми – в домашната индустрия и занаятчийството.

„Колкото и да се обрисова в мрачни краски политическият режим на бившата турска империя, тя правеше немалки усилия за стопанското благоденствие на своето население – селското и градското. Това и се диктуваше не само от засилващото се културно влияние на Запада през XVIII и XIX векове, но и по чисто материални причини, от простата истина, че силата на държавата и нейното управление зависят от благосъстоянието на нейния народ.“ (1).

Втората половина на XVIII век и началото на XIX век се характеризира с придвижване

на активните в стопанско отношение българи от селата към града. Тези хора загърбват земеделския труд и се захващат „със сложната и по-съвършена дейност, каквато е занаятчийството. По този начин за няколко десетилетия занаятчийското производство става привилегия на българското население и градът, който през бурната епоха на робството беше денационализиран, започва да получава български характер, а градското стопанство преминава главно в български ръце.“ (1). По това време се организират първите еснафски сдружения и все по-често производителите са от града, а не от селото. Промяната в стопанско-обществената структура на селото в полза на града създава предпоставки еснафската общественост да влияе на друг тип стопанска култура и да допринася за развитието на черквата, училището и читалището. Занаятите, подобно на всяко стопанско явление, се явяват нова форма на производствена сила, чрез която съсловията участват в икономическия живот на общността чрез търговия, „в тесен контакт на всемирното стопанство и култура“ и с политическа самостоятелност. Проявяват се наченки на едра индустрия. Първите капитали, които са се натрупали са резултат на чарковите работилници и са база за индустриализиране на занаятчийското производство.

Първи опити за едро производство до Освобождението са на Пирдопското дружество за хавлии, Сливенската държавна фабрика за шаяци за турската армия (1834 г.), текстилната фабрика на Ив. Грозев в Карлово (1875 г.) (1). Освобождението, което налага нови нужди на потреблението, се характеризира със стремежа на новата държава да създаде национална индустрия, въпреки неблагоприятния митнически режим, останал от турската империя.

Осъществяват се държавни мерки за индустриализиране на страната, които намират израз в следните законоположения:

- на 24 декември 1893 г. се прокарва закон, чрез който се задължава войската и стражарите да носят местно облекло;

- с първия закон на митниците (8 януари 1885 г.) се допуска безмитно внасяне на материали, необходими за местните фабрики;

- през 1894 г. се приема първият закон за насърчение на местната индустрия;

- през 1897 г. се сключват търговски договори с други държави, като стремежът е да се създадат специфични мита;

- от 1922 г. страната ни има автономна митническа тарифа с вносни мита, благоприятстващи местната индустрия и др.

Бурното развитие на фабричната индустрия от Освобождението до откриването на първата промишлена изложба е причина Лигата на курорта Варна да предприеме действия за осъществяване на промишленото изложение и да създаде условия за популяризиране на занаятчийското производство и курортното дело на града. Рекламата и познавателната кампания на родното производство, занаятчийството и кооперациите са основна цел за организирането и провеждането на това мероприятие.

Впечатленията на посетителите са записани в Златната книга на Първата промишлена изложба в град Варна (24 юли-20 август 1932 г.). В нея четем (3):

„И тая изложба е доказателство, че българското трудолюбие е една гаранция за доброто бъдеще на нашето отечество.“ Председател на Народното събрание: Ал. Маринов.

„Българският труд може и трябва да преобрази суровите произведения на нашата земя и да задоволи вътрешните нужди. Индустрията и земеделието – едно за друго – ще създадат стопанска мощ на страната. Настоящата изложба дава пълна увереност за това.“ Д. Гичев – Министър на земеделието и държавните имоти.

„Началото, колкото и да е ограничено, е не само окуражително, а е великолепно. То прави чест на инициатори и на изложители и заслужава пълната подкрепа на обществото и на държавата.“ Министър Ст. Костурков.

„Дано доброто начало да крачи от успех на по-голям успех. Това за индустрията на България и особено за пазара на Варна. Този пазар в недалечно време трябва да преобрази своя район, защото така ще се превъзмогнат прегрешенията на великите сили и ще се закрепят мира.“ А. Ляпчев.

„Развита и стабилизирана родната индус-

трия значи заздравяване на стопанската независимост на страната. Днешната изложба е бляскаво доказателство, че България ще успее в своето икономическо развитие“ Б. Смилов.

„Не може да не се почувства горд истинският българин, след като посети изложбата. Достигнатите отлични постижения вдъхват у всекиго вяра, че с постоянство и разумен труд се творят блага за Родината и отделната личност.“ С. Жечев, генерал – майор, началник на Варненския гарнизон.

„Чест и слава на българския народ. Поздравявам Ви, Велики Българи. Вие надминахте много страни чрез своето трудолюбие и таланти.“ Светейша княгиня Олга Михайлова.

„След като съм била на много изложби, смятам тази изложба за най-добра.“ Светейша княгиня Дария Ливен.

Развитието на промишлените изложби във Варна

Инициативата от 1932 г. за организиране на промишлена изложба във Варна се оказва целесъобразна на стопанския живот в България и е било възможно да се разрасне като мероприятие.

Целите, които си поставя Мостреният панаир, са (4):

1. Чрез ежегодно излагане на произведенията на местната промишленост, земеделие и скотовъдство да се демонстрира стопанска мощ на българското национално производство и да се даде възможност на заинтересованите да сключат сделки въз основа на представени мостри.

2. Да се използва големия приток на летовници от чужбина и България и се демонстрира успешно пред тях стопанските възможности на националното ни производство. Посетителите от чужбина проявяват интерес не само към националния ни и културен бит, но и към стопанските особености на страната ни.

3. Варненският мострен панаир изиграва голяма роля за поддържане на българския национален дух. Варна е граничен град, както и предверие на едно тристахилядно население, откъснато от отечеството си.

4. Да даде възможност за засилване на стопанския туризъм в България, като издейства обичайните панаирни намаления по чуждестранните превозни мрежи за всички по-

сетители от странство, които през време на панаира посещават Варна. Последното е възможно, понеже Варненският мострен панаир е приет като член на Съюза на международните панаири в Милано.

5. Тенденцията на развитието е да се обхванат в изложбените сгради на Варненския мострен панаир произведенията на голяма част от държавите, които търсят пряк контакт с българския стоков обмен.

За организирането на първите три мострени панаира са били нужни 115 000 лв. обществени средства, което показва целесъобразност на варненските мострени панаири и възможност за самофинансиране. „Стопански инициативи, подети само поради широко отпуснати субсидии, ще изгаснат, щом се оставят да се крепят на собствени средства.“ (4). Местоположението на града, като курортен и пристанищен пункт осигурява развитието на панаира в международен план. Чуждестранните изложители, привлечени да вземат участие, имат възможността да преценят дали да складират стоки във Варна, за да ги предлагат на близкоизточните пазари. Това създава предпоставки за подготовката на една бъдеща свободна зона в България. Варненското пристанище улеснява в голяма степен разширяването на Мострения панаир и позволява на чужденците-изложители да участват чрез панаирни сгради или пък да се явят с изложбени параходи.

В списание „Икономически известия“ от 16 май 1934 г. (5) е посочено, че Лигата за курорта Варна досега е уредила успешно две промишлени изложби. За бъдещия тласък и по-правилното организиране на тези изложби, Лигата моли Варненската търговско-индустриална камара да поеме инициативата и да урежда всички въпроси, свързани с промишлените изложби-панаири в град Варна. Осъзнавайки огромното им значение за народното стопанство, Варненската търговско-индустриална камара приема и поканва Варненска градска община, Варненската популярна банка, които заедно с Лигата за курорта Варна сформират един постоянен изложбен комитет за уреждане на изложби – панаири в град Варна. Изложбеният комитет се състои от по двама представители на официалните учреждения и така се стига до организирането на третата промишлена изложба като за главен делегат и уредник е

посочен бившият кмет Петър Стоянов. Третата промишлена изложба се открива на 29 юли и продължава до 28 август. Изложбата се помещава в монументалните здания на Средното търговско училище и училище „Св. Кирил“. Изложителите се ползват с безплатни места и различни улеснения. Правят впечатление разнообразните стимули, които се прилагат, а именно – 50% намаление за пътуване по БДЖ от 25 юли до 5 септември за изложители и посетители, които при тръгване за Варна ползват цял билет, а при връщането пътуват безплатно със същия билет, като показват уверения, издадени от управлението на изложбата и заверени от гара Варна. Същото се прави и за стоките и мострите, предназначени за изложбата, като при изпращането им се заплаща пълна такса, а връщането им е безплатно, ако товарителницата при изпращането на стоката съдържа следната бележка „стоката е предназначена за изложбата, моля съгласно параграфи 147 и 148 от тарифата за превоз на стоки и животни да се върне безплатно“.

Продажбите на едро и вземане на поръчки стават свободно, но понеже чужденците се интересуват от оригиналното българско производство, в т.ч. от килими, шевици, филиграми, керамични изделия, резбарство, розово масло и др., изложителите на такива артикули могат да ги предлагат и на дребно, с предварително разрешение от управлението на изложбата.

Издадената адресна книга от управлението на изложбата е официалният пътеводител и съдържа разнообразен материал, както и точните адреси на изложителите с означение на произведените предмети и мястото им в изложбата. Реклами се приемат по най-минимални ставки, а Варненската търговско-индустриална камара препоръчва на всички индустриалци, занаятчии, търговци и земеделски производители да се включат активно и да участват в изложбата-панаир.

„В канцеларията на изложбения комитет на ул. Цар Борис № 9, Варна се дават всички необходими сведения за изложбата.“ (5).

Извадки от правилника за вътрешния ред на IV Мострен панаир са публикувани в „Икономически известия“ (3).

Чл. 1. Варненската търговско-индустриалната камара, в изпълнение решението на последната камарна сесия, подкрепена от

Варненската градска община, държава, търговско-индустриалните камари и съюзите на индустриалците, занаятчиите и търговците, устройва от 4 до 29 август 1935 год. IV Мострен панаир с цел да даде възможност на производителите в областта на индустрията, занаятите и земеделието да демонстрират пред сънародниците и чужденци творческите си постижения, както и да увеличат продажбите си.

Чл. 6. Всяка панаирна палата има свой управител-домакин, който е представител на панаирната дирекция и който дава упътвания и разпореждания, интересуващи всички изложители и целящи добрия ред и успех на панаира. Всички неудобства, несъобразности или оплаквания на изложителите се съобщават своевременно на управител-домакина на палатата. Ако изложителят не бъде удовлетворен от управителя, той има право да поиска намесата на директора на панаира. Отнасянето на известен въпрос направо до Дирекцията не е препоръчително, защото ще бъде отново препратен за разрешение от управителя-домакин на съответната палата.

Чл. 8. Изложител в панаира може да бъде всеки производител в страната, изявил желание да изложи мостри от своето производство. За тази цел той уведомява писмено панаирния комитет, който му определя място в панаирните помещения в зависимост от бранша и производството. За същата цел изложителят попълва покана, която трябва да представи на панаирния комитет най-късно до 20 юни т.г.

Чл. 15. Подреждането на мострите (стоките) по браншове в панаирните помещения се извършва под ръководството на специална комисия в състав: секретар на панаирния комитет, назначени за целта инженери, архитекти и художници.

Чл. 21. Сключването на сделки и уговарянето на поръчки в панаирните помещения е разрешено. За по-голямо удобство, обаче, във всяко панаирно помещение се определя стая за изложителите, в която се уговарят сделките. Записването на сделките е безплатно и задължително при управител-домакина на всяка панаирна палата, който е отговорен за запазването в тайна на сключените сделки. Това регистриране е само от статистическо значение. Регистрирането на сделките може да се извърши без да се упоменават имената на лицата,

като се отбележи само датата на сключването, размерът на сделката и от кой бранш е. Самите мостри, обаче, не могат да се продават. Позволена е продажбата в отделни павилиони на килими, розово масло, бижутерийни изделия, художествено керамични, резбарски, бродерийни, дантелени, шевични и пр. дребни предмети за спомен, като продадените предмети се заменят с нови. Това е наложително, за да се поддържа до края на панаира приятен вид на отделните павилиони.

Чл. 25. Панаирните палати са отворени за изложителите всеки ден от 8 до 21 часа.

Чл. 26. Домакинствата на панаирните палати поставят във всички панаирни помещения подходящи надписи, необходими за поддържане на добър ред.

Чл. 27. Сутрин, преди влизането на публиката, изложителите са длъжни да проверяват изложените мостри и веднага да информират за констатираните повреди и загуби.

Чл. 28. Изложителите и техните представители се снабдяват от домакинствата на панаирните палати със специални безплатни входни карти.

Чл. 30. Индустриално-занаятчийският отдел се закрива на 29 август.

Чл. 31. Земеделският отдел се закрива на 15 септември.

Местата за павилиони и щандове се отпускат безплатно. Изложителите се освобождават от общинско афишно право.

Професионално е осъществена организацията на промишленото изложение. Разписани са указания за реализирането на сделки. Осигурен е превоз от Българското търговско параходно дружество с 50% намаление на посетителите на панаира и безплатно – за мострите. Австрийското дунавско параходно дружество прави отстъпка от 50% на изложители и посетители от България и чужбина при пътуванията и превоза на мострите за панаира. Осъществени са също настоятелни постъпки пред ж.п. администрациите на Австрия, Германия, Гърция, Италия, Полша, Румъния, Турция, Унгария, Чехословакия и Югославия за даване на обичайните панаирни намаления при пътуванията, поради което се очаква масово посещение на Варненския панаир от чужденци.

„От една страна широк кръг от чужденци се запознават с нашето промишлено производ-

ство, а от друга страна – българските търговци – гости от цяла България имат възможност едновременно да почиват през лятото във Варна и да извършват делова работа. Колкото се отнася специално за Варна, с оглед редица съображения за нейното икономическо повдигане и особено създаване на условия за привличане на гости, тази промишлена изложба идва тъкмо на място“, четем сред редовете на вестник „Варненски кореняк“ (2), който отбелязва, че „варненци първи следва да преценят голямото значение на една ежегодна такава изложба в града си“ и да направят всички възможно да бъдат в услуга на това крупно начинание. „В подобна инициатива особено „частна“ за осъществяването и най-важното, за ежегодното поддържане има място, необходими са грижите и участието на всички варненци, всички официални и обществени фактори в града ни.“ (2).

В специален брой на списание „Икономически известия“ по повод VI международна изложба четем посвещението на броя: „пледирайки изключителната пригодност и значение на Варна за международен панаир, ние сме длъжни да заявим, че това не е само наш местен градски въпрос, а и общонационален и държавен. Защото издигането на Варна означава едновременно и създаването на едно гранично стопанско ядро, на един граничен оплот на държавата ни, на сегашните ни и бъдещи културни аспирации.“ (6).

Прави впечатление проактивното отношение на Варненската търговско-индустриална

камара, която има особено място в стопанския и културен живот на Варна. Със своите инициативи и размах тя участва в почти всички значими събития от стопански характер и оставя диря със своето присъствие и усилената работа за значението на международната изложба във Варна и за осъществяването ѝ през годините.

Промишлените изложби на Варна – възможности и реалности през годините

Варненската международна мострена изложба успява да се сдобие с един великолепен изложбен терен до самото море; построява три специални изложбени палати в най-модерен стил, разполага със специална постройка за земеделски манифестации и с обширен и богат инвентар под формата на модерни щандове (7). На този изложбен терен се издигат масивните изложбени палати върху площ от 4000 кв.км. и се очаква да се развият постепенно до 10000 кв.км.

Мострената изложба във Варна е първа по рода си, преди Пловдивския панаир, открит през 1934 г. Първите мострени изложби през 1932, 1933 и 1934 г. във Варна се провеждат от Лигата на курорта Варна. През 1935 г. организирането на мострената изложба се поема от Варненската търговско-индустриална камара със съдействието на Варненска градска община и Варненска популярна банка. През същата година Н.В. Борис III, цар на българите, взема изложбата под свое върховно покровителство. През 1936 г. Варненската международна изложба е приета за член на Съюза на между-

Табл. 1. Изложители и изложбен терен (8)

Години	Изложители			Изложбен терен	
	Българи	Чужденци	Всичко	Палати	Незастроено място
1932	101	-	101	1200 m ²	12000 m ²
1933	161	-	161	1200 m ²	12000 m ²
1934	225	-	225	1800 m ²	18000 m ²
1935	1200	-	1200	4500 m ²	36000 m ²
1936	794	2	796	3900 m ²	32000 m ²
1937	768	18	786	4500 m ²	36000 m ²
1938	492	95	587	5490 m ²	94260 m ²
1939	353	80	433	5304 m ²	67164 m ²
1940				8054 m ²	89064 m ²

народните панаири в Милано и е призната със закон като единствена международна изложба в България. На 14 юни 1938 г. Международната изложба във Варна е узаконена като отделно юридическо лице и нейният правилник е утвърден със специален закон (8).

От 1932 г. се провеждат девет изложби, които през последните години имат международен характер. Свидетелство за това са данните за изложители и изложбен терен в таблицата по-долу:

За пръв път през 1936 г. във Варненската международна изложба вземат участие и фирми от чужбина. През 1938 г. Итало-българската търговска камара в София организира официалното участие на Италия в изложбата, а през 1939 г. 70% от площта на новите палати е заета от чуждестранно производство. Същите и нови изложители от чужбина изявяват желание на участват в деветата Варненска международна изложба през 1940 г.

Проявеният увеличен интерес на чуждите страни към Варненската международна изложба е най-вече заради благоприятното географско положение на Варна и факта, че е морско пристанище, курорт от международен мащаб и че е кръстовище на търговията между Европа и Близкия изток, осъществяваща се по най-удобния път Черно море-Дунав, но в същото време този интерес се подхранва и от всички изложбени удобства в най-модерен стил, които Варна предлага. Изложбеният терен е до самото море, разположен в един естествен парк, а изложбените палати по

размери, архитектура и стил се конкурират с палатите от най-прочутите международни изложби.

Международната изложба във Варна разполага със собствен изложбен терен, който се намира в курортната част на града. Построяват се величествени изложбени палати, които дават възможност на участващите изложители да представят мострите си в привлекателни и удобни помещения, построени по последна дума на техниката. Новите изложбени палати представляват началото на общ конструктивен план от 10000 кв.м., след привършването на който се съсредоточават на едно място всички отдели на изложбата. В установения общ план са предвидени специални места за строежа на отделни павилиони за чуждите страни. Височината под тавана на новите изложбени палати е 8.50 м. Залите имат големи прозорци, които са на височина 5.50 м. Електрическата инсталация, водопроводната и канализационната са изработени по най-модерен начин.

Вътрешното съдържание на международната изложба намира израз в ежегодното нарастване на търговския интерес. Данни за посетителите и за сделките могат да се проследят в Табл. 2.

Голяма част от посетителите на Варненската международна изложба идват на това изложение с цел да осъществят покупки или да сключат сделки, а друга част от посетителите желаят да се свържат с местни и чуждестранни фирми, участници в мострения панаир, за да могат в последствие да сключат сделки през

Табл. 2. Сделки и брой посетители през годините (8)

Сделки		Посетители		
Години	Лева	Българи	Чужденци	Всичко
1932	900000	20000	4000	24000
1933	1400000	20000	5000	25000
1934	1200000	23000	8000	31000
1935	2500000	65000	10000	75000
1936	1864044	66354	9461	75815
1937	3620376	100952	6541	107493
1938	4414721	136987	4083	141070
1939	8000000	133887	4601	138488

годината. Друга група посетители искат да видят доколко са напреднали с постиженията си земеделието и промишлеността, а и какви са новостите на чуждестранната техника.

Изложбата е винаги към края на лятото, така че селските стопани имат възможност да я посетят. По същото време Варна отбелязва масово посещение от гости-летовници от цяла България и от голям брой чужденци, които „живо се интересуват от стопанските постижения на българския народ, с охота посещават изложбените палати и отнасят със себе си респект и уважение към българския народ, за който дотогава невсякога са имали подобаващо мнение“ (8).

Всяка година Варненската международна изложба се посещава от дипломатически представители на чуждите страни в България и от българските дипломатически представители в странство. По този начин чрез тази изложба страната ни успява да се наложи като културен носител и да рекламира културата на местните.

За преуспяването на Варненската международна изложба говори красноречиво нарастващото число на сключените сделки. Така, ако сравним сделките от 1932 г. с тези през 1939 г., ще видим, че е отчетено десеторно увеличение. През 1939 г. чуждестранни фирми са осъществили сделки за около 4000000 лв. посредством свои представители в страната. В това число не влизат сделките, сключени след закриването на изложбата, на базата на изложбените мостри. Ако и те се включат, сумата на сделките нараства. По-значителни сделки се извършват с килими, мебели, розово масло, кожени изделия, домакински потреби, зърнени храни, тютюни, бижутерия, текстилни артикули, вина, индустриални продукти и др. Сделките, сключени от чуждестранните изложители, са свързани с индустриални машини, земеделски машини, автомобили, електрически материали, радиоапарати, оръжия, велосипеди, машинни потреби и др.

В изложбения комитет влизат директора на търговията и промишлеността към Министерство на търговията, един представител на Министерството на земеделието и държавните имоти, представител на Общия търговски професионален съюз, представител на Общия индустриален професионален съюз, предста-

вител на Занаятчийския професионален съюз, представител на Общия работнически професионален съюз, представител на Общия съюз на земеделските задруги, Бюрото на Варненската търговско-индустриална камара, секретарят на Шуменската земеделска камара и др.

Заклучение

Международните промишлени изложби на Варна допринасят за това тя да е един от развитите в икономическо отношение градове. Размахът, с който са се провеждали мострените панаири, говори за добре подготвена професионална общност, която е направила всичко възможно да се случат тези изложения, които дават представа и за частния бизнес, и за кооперативното движение, и за подпомагането на занаятчиите, и за промотирането на едрите индустриалци. В наши дни международната промишлена изложба намира частично израз в Международния панаир на занаятите и изкуствата, който се организира до скоро в гр. Варна.

Литература:

1. Варненски общински вестник, брой 281-282, 30 юли 1932 г.
2. Варненски кореняк, бр.7-8, 1 август 1932 г.
3. Икономически известия, бр.15-16, 2 август 1935 г.
4. Икономически известия, бр.23-24, 29 септември 1935 г.
5. Икономически известия, бр.4-5, 16 май 1934 г.
6. Икономически известия, Специален брой по случай VI международна изложба – Варна, брой извънреден, 15 август
7. Информационни икономически известия на Варненската Търговско – индустриална камара, бр.12-13, 1 август 1940 г.
8. Списание за морска търговия, морско право и борсово дело, кн.1-2, 1940 г.

За контакти:

Доц. д-р Даниела Попова
ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна
E-mail: porovadaniela@hotmail.com